

LA FUNCIÓ EDUCATIVA DE LA BIBLIOTECA PÚBLICA

Mònica Baró Llambias. Facultat de Biblioteconomia i Documentació. Universitat de Barcelona.

Teresa Mañà Terré. Facultat de Biblioteconomia i Documentació. Universitat de Barcelona.

Resum

Els canvis tecnològics i socials en relació al món de la informació modifiquen de manera important el paper de les biblioteques públiques, obligades a renovar-se en la seva funció educativa. La comunicació parteix de l'exposició de les accions que es duen a terme a Catalunya i dels programes impulsats per la Comissió Europea que s'inscriuen en aquest àmbit i analitza com la biblioteca pública hauria d'adaptar-se a aquestes noves exigències.

Introducció

Tradicionalment, les biblioteques públiques han estat instruments que les societats democràtiques han posat a l'abast de tots els ciutadans per tal que aquests puguin accedir a la cultura i al coneixement. Com és lògic, aquest mecanisme només s'ha activat en les societats que consideren que la formació i la informació són drets essencials dels ciutadans, independentment de la seva condició social i, així, a partir del segle XIX, el binomi biblioteca i educació adquireix un ple sentit. En aquell moment, la universalització de l'escolaritat va ampliar notablement el públic que podia beneficiar-se del contingut del llibre i, encara que des de la filantropia, es començaren a establir les primeres biblioteques públiques com a sistema compensatori per facilitar l'accés a la cultura a aquells alfabetitzats que no disposaven de mitjans econòmics per assumir-ne el cost. En aquell context, la biblioteca, doncs, representava la continuïtat del procés d'escolarització i era considerada la "universitat del poble".

D'aleshores ençà, en els països industrialitzats, l'alfabetització generalitzada, l'increment del nivell d'instrucció i l'aparició de biblioteques als centres

d'ensenyament, han fet que les biblioteques públiques anessin perdent la funció de complement del sistema educatiu, i s'han anat adaptant als requeriments d'una societat canviant, en la línia de millorar els serveis adreçats a un públic cada vegada més nombrós i menys homogeni i de facilitar recursos per a la informació i el lleure. No obstant, en aquests països, la biblioteca pública ha mantingut un lligam amb el món educatiu a través, bàsicament, de la provisió de serveis de suport a l'ensenyament a distància i a l'educació d'adults.

La biblioteca com a agent educatiu

Des de la seva privilegiada situació en el món del coneixement, la biblioteca pot esdevenir un agent educador de primer ordre, tal com indica un estudi recent del CERLIM (Centre for Research in Library and Information Management) sobre el paper de les biblioteques en l'ensenyament obert i a distància, tant pel que fa a la formació inicial com continuada i tant les que ja havien iniciat tasques de suport a l'educació a distància tradicional com les que mai no havien ofert aquest servei¹.

La irrupció de les telecomunicacions en el món educatiu ha facilitat l'aparició al nostre país de sistemes d'ensenyament a distància que superen les limitacions de la no presència mitjançant la connexió telemàtica entre els centres i els estudiants i no només en l'àmbit dels ensenyaments reglats -com seria el cas de la posada en marxa de la Universitat Oberta de Catalunya- sinó també en la resta de modalitats educatives². En aquest nou context, la biblioteca pública pot oferir excel·lents serveis per a totes aquelles persones que segueixen cursos d'autoaprenentatge i a distància: a la necessària provisió d'equips i materials de suport a l'aprenentatge, podem afegir l'ajut que la biblioteca pot oferir als nous estudiants per a superar les inevitables dificultats generades per l'ús dels sistemes de recuperació electrònica de la informació i de comunicació telemàtica.

Així, per exemple, ho entén la Comissió Europea en impulsar un seguit de programes amb els objectius essencials de facilitar el domini dels recursos electrònics per part de tots els usuaris per tal de millorar l'accés a la informació i millorar la seva educació³. Així, el programa CHILIAS (Children in Libraries:

improving multimedia virtual library acces and information skills), és un programa pensat per millorar l'accés dels infants a la biblioteca virtual multimèdia i per desenvolupar les seves habilitats d'informació, tal com el programa VERITY (Virtual and Electronic Resources for Information Skills Training for Young People) ho fa en els joves de 13 a 19 anys. O el programa ILIERS (Integrated Library Information Education and Retrieval System), programa integrat d'informació educació i recuperació que té per objectiu la creació d'un sistema d'informació multimèdia per facilitar l'accés dels usuaris a la informació local. Pel que fa específicament als adults, el programa PLAIL (Public Libraries and Adults Independent Learning) es va pensar per tal d'identificar les necessitats formatives dels adults, determinar com la biblioteca pot respondre a aquestes necessitats i com s'ha de modificar el rol del bibliotecari en aquest nou context. Igualment, el recent iniciat programa SOCRATES pretén analitzar la problemàtica de la formació continuada d'adults en relació a aquells coneixements que els han de permetre inserir-se a un mercat laboral canviant i molt competitiu.

També s'han desenvolupat programes específics per tal de facilitar l'educació continuada per mitjà de serveis telemàtics, com el programa LISTED (Library Integrated System for Telematics-based Education), que promou la creació d'un catàleg de materials de suport a l'educació o el programa DERAL (Distance Education in Rural Areas via Libraries) pensat específicament per a facilitar el contacte entre els usuaris d'àrees rurals i els proveïdors de cursos de formació a distància.

Aquests programes ens permeten, sens dubte, identificar millor les necessitats educatives de tot tipus d'usuari, establir línies d'actuació en relació a aquestes necessitats i generar canals i materials que facilitin a les biblioteques realitzar aquesta funció educativa.

Biblioteca i educació a Catalunya: les relacions amb l'escola.

El món de les biblioteques i de l'educació del nostre país no ha tingut una evolució assimilable a la de la resta del món occidental i la biblioteca pública s'ha vist abocada a exercir una certa labor de suplència davant l'escassa presència de biblioteques als centres educatius dels nivells primaris i

secundaris. Tampoc, fins ara, ha desenvolupat serveis específics de suport a l'ensenyament a distància, donada l'escassa incidència d'aquest sistema en el món educatiu.

Així, les biblioteques públiques catalanes han desenvolupat un seguit d'actuacions que, fins fa poc, es limitaven en l'àmbit de l'educació obligatòria. L'organització de visites per a grups escolars han esdevingut una de les activitats principals de les nostres biblioteques, amb el doble objectiu de donar a conèixer els serveis i d'introduir els escolars en els rudiments de la recerca. Aquestes visites han generat, en alguns casos, nombrosos materials de suport que bé en la forma d'impresos o en audiovisuals, facilitaven aquests objectius. Aquest model, que es basa en una iniciativa particular de la biblioteca sembla esgotat: d'una banda, requereix un esforç notable per a uns serveis bibliotecaris poc dotats de personal i de l'altra, ha tingut una resposta desigual, i en molts casos desencoratjadora, per part de les institucions educatives. Aquests inconvenients han portat a plantejar noves actuacions que es basen en la cooperació, entre les pròpies biblioteques i també entre aquestes i la comunitat educativa, i que per això mateix, tenen un suport institucional i una coordinació externa. D'aquestes iniciatives cal destacar la que, des de l'any 1986, ha engegat el Servei de Biblioteques de l'Ajuntament de l'Hospitalet de Llobregat que disposa d'un servei que coordina les biblioteques públiques i les escoles, edita materials i elabora programes de formació i de dinamització. D'altra banda, el Servei de Biblioteques de la Diputació de Barcelona ha iniciat, aquest darrer any, un pla per a potenciar les biblioteques escolars amb l'objectiu d'establir fórmules de col·laboració entre la biblioteca escolar i la biblioteca pública.

Però la majoria d'aquestes iniciatives, com hem dit, actuen sobre el públic d'ensenyament primari i secundari, atès que el públic universitari disposa d'unes excel·lents biblioteques pròpies i de programes de formació específics per a les seves necessitats. Fins ara no s'han dut a terme programes similars per atendre altres sectors de públic, si exceptuem alguna iniciativa esporàdica i poc difosa de biblioteques amb les escoles de formació d'adults.

Els nous públics

És evident que l'educació, en el context actual, va més enllà del que és estrictament l'escola i, més enllà de programes que es basen en la col·laboració entre la biblioteca i l'escola, la biblioteca s'ha d'integrar com un element més en la denominada "societat educativa", una societat basada en l'adquisició i actualització constant dels coneixements per tal que cap individu quedi al marge del progrés⁴. El model de biblioteca que es dibuixa ha d'exercir una capacitat de resposta a la complexitat de les exigències de formació de les persones que és canviant al llarg de la seva vida⁵. Les circumstàncies socials i personals esdevenen cada cop més complexes i configuren un nou usuari subjecte de l'educació, amb característiques diverses i necessitats variades. Aquest nou públic, que en molts casos no ha estat usuari habitual de la biblioteca, està configurat sovint per persones que no han pogut seguir els estudis reglats degut a circumstàncies ben diverses -domicili habitual allunyat de centres educatius, fracàs escolar, discapacitats físiques, obligacions familiars, incorporació prematura al mercat laboral, manca de recursos econòmics- i que poden beneficiar-se de les facilitats que aporten els sistemes d'ensenyaments a distància. També formen part d'aquest nou grup aquelles persones que tenen necessitat de reciclar-se permanentment per mantenir el nivell d'activitat laboral o per inserir-se en un mercat cada vegada més exigent pel que fa a la formació. Un altre tipus de públic ve donat per la creixent migració de persones d'altres llengües i cultures, majoritàriament amb escassos recursos econòmics, als quals la biblioteca pot facilitar la seva integració. Per últim, no hem d'oblidar els nous analfabets, aquells que per qüestió d'edats o de circumstàncies desconeixen l'ús de les tecnologies que permeten l'accés a la informació o que, simplement, no poden assumir els costos que implica l'accés a la informació electrònica, tot impulsant el que alguns anomenen "democràcia digital"⁶.

Tots aquests tipus de públic configuren diferents usuaris de la biblioteca pública amb necessitats específiques de formació, entre les quals s'hi compten des de la mera disponibilitat de recursos informàtics per a la consulta i el treball, l'accés a la informació sobre cursos, la utilització de sistemes

d'aprenentatge fins a programes de formació en l'ús de la informació i en la recerca.

La nova biblioteca i el nou bibliotecari

Com veiem, els canvis que afecten la societat en relació al món de la informació, modifiquen de manera important el paper de la biblioteca pública. En aquest nou context, les biblioteques retroben el caràcter educatiu que les havia caracteritzat en èpoques pretèrites: així ho especifiquen alguns dels textos programàtics essencials i ho reforcen les conclusions d'estudis i informes. Entre les dotze missions de la biblioteca el *Manifest de la UNESCO sobre la biblioteca pública* de 1994⁷, s'estableix que aquesta ha de “proporcionar suport a l'educació, tant individual com autodidacta, així com a l'educació formal en tots els nivells” i que ha de “facilitar el progrés en l'ús de la informació i la seva manipulació a través de mitjans informàtics”. Igualment, la funció educativa de la biblioteca apareix explícitament mencionada en el recent informe *Las bibliotecas públicas y la sociedad de la información* de la Comunitat Europea⁸ on es detecta un increment del nombre de ciutadans autodidactes i una tendència a incloure la recerca d'informació en els mètodes d'ensenyament, fet que incrementa l'ús de les biblioteques. Segons aquest estudi les noves funcions de la biblioteca pública es concretarien en el suport a l'ensenyament reglat i no reglat i en el suport i foment de la formació d'adults i, també, en oferir oportunitats d'autoaprenentatge. En conseqüència, aquestes funcions comportaran un increment en l'ús dels serveis habituals de la biblioteca però, específicament, dels serveis de formació d'usuaris a diferents nivells, de la disponibilitat d'equipaments informàtics per al treball i l'estudi, de l'accés a les xarxes d'informació i de tots aquells serveis encaminats a la formació.

Tal com s'esmenta en l'informe PLAIL (Public Libraries and Adults Independent Learning), resultat d'un projecte per analitzar l'impacte dels estudiants adults per compte propi a les biblioteques públiques europees, és probable que en un futur immediat calgui repensar les nostres biblioteques per tal d'adaptar-les a aquest públic específic⁹. Per afrontar aquest repte, les biblioteques públiques requereixen una assumpció del seu paper formador

però també i inexcusablement, han de disposar de les condicions materials i humanes per dur a terme una tasca de qualitat. Aquestes modificacions afectaran tots els serveis de la biblioteca i, també, els seus equipaments. Pel que fa als espais, caldrà facilitar zones específiques per a l'estudi d'aquelles persones que segueixen des de la biblioteca o des de casa cursos a distància, així com destinar sales per a les tutories o cubicles o armaris per conservar els materials d'estudi. També les dotacions equipaments informàtics es veuran afectades per l'ús que en faran els nous "estudiants" i es requerirà major nombre i varietat d'aparells que facilitin l'autoaprenentatge, com poden ser els reproductors d'àudio i de vídeo i els monitors corresponents. Lògicament, també caldrà adaptar les col·leccions a les necessitats educatives i incorporar materials didàctics que ajudin a l'estudi i, en especial, aquells que permetin la interactivitat, la possibilitat d'autoavaluació, la progressió de nivells segons les capacitats individuals, en formats atractius i en les diverses llengües parlades a la comunitat. En aquest sentit, i per facilitar la labor informativa, les biblioteques públiques haurien de poder disposar de programari de demostracions i, fins i tot, d'organitzar-ne de presencials.

Una nova funció implica, sempre, repensar els serveis i mirar d'ampliar-ne l'oferta que, en aquest cas, pot fer-se en col·laboració amb les entitats socioeducatives de l'entorn més immediat però també amb les institucions acadèmiques oficials. Evidentment, si s'incrementen els recursos i els serveis que posem a l'abast dels usuaris, s'haurà de garantir un horari prou ampli per tal de rendibilitzar al màxim els equipaments més quan aquests serveis es destinen a un públic adult condicionat per uns horaris laborals o les obligacions familiars.

Com és de suposar, la peça essencial d'aquesta renovada funció educativa serà el bibliotecari o, més pròpiament, els bibliotecaris ja que a un increment de funcions cal suposar un increment de personal. En aquest context, el bibliotecari haurà de dur a terme noves funcions: veurà reforçada la seva funció de formador i haurà d'assumir el seu paper d'intermediari entre els establiments educatius i els usuaris, molt especialment en el cas d'aquells que presentin dificultats específiques com ara problemes de mobilitat o d'integració social. El bibliotecari actuarà com una mena de tutor que facilita informació

sobre l'oferta educativa, i ajuda a seleccionar la formació d'acord amb les necessitats, disponibilitats i possibilitats dels usuaris. Una visió completa d'aquesta feina de tutor inclourà també el suport a l'usuari per al disseny del pla d'aprenentatge. Tot això, sense oblidar les tasques formadores destinades a públic infantil i juvenil o els programes de formació d'usuaris en l'ús de la biblioteca i l'ús de la informació que la majoria dels centres duen a terme regularment. Una tasca derivada del que acabem d'exposar consisteix en l'elaboració de productes diversos destinats a donar suport a l'aprenentatge que ara caldrà ampliar en funció de les noves demandes d'aquests usuaris.

Per a dur a terme aquestes tasques de manera eficaç s'exigeix del bibliotecari una adaptació a un nou paper, per al qual sovint no ha estat preparat o que, simplement, no formava part de les seves perspectives professionals la qual cosa implicarà un esforç de formació i d'actualització. Evidentment, caldrà que desenvolupi capacitats i habilitats formatives i familiaritzar-se amb els processos d'aprenentatge i els recursos metodològics que li facilitaran aquesta tasca de formador, però també caldrà que conegui més a fons els sistemes educatius, les ofertes formatives -especialment pel que fa als sistemes d'autoaprenentatge- i que s'integri en els equips formatius al costat d'altres professionals com els professors i els educadors socials. A la vegada, haurà de ser capaç de poder identificar les preferències dels usuaris i seguir les evolucions d'un mercat laboral canviant per tal d'anticipar-se a les demandes.

A tall de conclusió

En aquest moment, doncs, les biblioteques públiques catalanes s'enfronten al repte d'ampliar l'abast de la seva funció formativa i de renovar-ne els mètodes, com a instrument per a garantir l'accés a l'educació: no es tracta doncs d'una nova funció sinó de la seva actualització. Aquesta renovació, que es deriva en part de la incorporació de les tecnologies de la comunicació, no pot dur-se a terme sense comptar amb les possibilitats que aquestes ofereixen. Evidentment, la biblioteca no pot treballar de manera aïllada sinó que ha de facilitar la col·laboració entre tots els agents educatius que, a la vegada, haurien de redescobrir en la biblioteca aquesta dimensió educadora. En aquest sentit, cal també difondre aquesta funció educativa entre la societat,

tant per justificar la necessitat de millorar les dotacions com per ajudar a superar definitivament el concepte restringit que sovint es té del paper la biblioteca pública.

¹ Aquest estudi denominat PROLIB/ODL (ODIN), realitzat amb el suport de la DGXIII de la Comissió Europea, es va dur a terme durant l'any 1995 i es basava en entrevistes realitzades a estudiants adults, professors, bibliotecaris, empreses de l'ensenyament a distància i altres. L'informe final es pot consultar a <<http://www.mmu.ac.uk/h-ss/serlim/reports/odinrep.htm>>.

² Un exemple d'aquestes aplicacions el trobem en la recent creació de la comunitat educativa virtual Educàlia que, entre altres objectius, té el de completar el procés educatiu amb iniciatives característiques de l'educació no formal. <<http://www.educalia.org>>.

³ La descripció dels programes impulsats per la Comissió Europea sobre educació i biblioteca pot consultar-se a <<http://www.echo.lu/digicult/en/activity/concrep.html>>.

⁴ Manllevem el terme d'una interessant reflexió sobre l'abast de l'educació que es pot llegir a: Associació de Mestres Rosa Sensat. "L'educació permanent" dins *Per una ciutat compromesa amb l'educació*. Vol.1. Ajuntament de Barcelona : Institut d'Educació, 1999, p.247-272

⁵ Un exemple d'aquesta evolució en les necessitats informatives i formatives dels ciutadans es troba a l'article de Paolo Federighi. "La domanda di formazione e il ruolo della biblioteca pubblica" en: *Pubblico e biblioteca: metodologie per la diffusione della lettura*. Firenze: Polistampa Firenze, 1998. P. 1-11

⁶ En aquest mateix sentit es manifestava Christine Deschamps, actual presidenta de la IFLA (Federació Internacional d'Associacions Bibliotecàries) quan denunciava el privilegi dels més afavorits econòmicament en el repartiment de la informació. Vegi's C. Deschamps. "¿Dónde está la biblioteca en la aldea global?". *Referencias*, vol. 3, 2 (agost, 1998) p. 37-39.

⁷ *Manifest de la Unesco de la biblioteca pública*. Barcelona: Col·legi de Bibliotecaris-Documentalistes de Catalunya, 1994.

⁸ Vegi's Jens Thorhaug "Una imagen básica de la biblioteca pública en la sociedad de la información: funciones, tareas y servicios de la biblioteca pública" en: *Las bibliotecas públicas y la sociedad de la información*. Comisión Europea, DG XIII/E.4. Madrid: CINDOC, 1998, p. 7-19.

⁹ Proyecto PLAIL. *Las necesidades de los estudiantes adultos independientes. Informe sobre la investigación*. Gijón: Fundación Municipal de Cultura, 1995.; Proyecto PLAIL. *Habilidades y capacidades necesarias para un bibliotecario en las tareas de apoyo a los estudiantes adultos independientes*. Gijón: Fundación Municipal de Cultura, 1995 i Proyecto PLAIL. *La utilización de las tecnologías de la información en la formación del personal bibliotecario y como apoyo a los estudiantes adultos independientes*. Gijón: Fundación Municipal de Cultura, 1995.